

Висновки. Отже, на прикладі викладання гуманітарних дисциплін у технічному виші обґрунтовується необхідність активізації методів навчання, потреба в яких зумовлена тим, що широкий спектр їх використання забезпечить високу комунікативну діяльність студентів і сприятиме розвитку їхньої професійної компетенції.

Бібліографічні посилання

1. **Бойко А. Н.** Теория и методика формирования воспитывающих отношений в общеобразовательной школе / А. Н. Бойко. – К. : Высш. шк., 1991. – 99 с.
2. **Педагогика и психология высшей школы** : учеб. пособие / М. В. Буланова-Топоркова, А. В. Духавнева, Л. Д. Столяренко и др. – Ростов н/Д. : Феникс, 2002. – 544 с.
3. **Фіцула М. М.** Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав., 2006. – 352 с.
4. **Щедровицкий Г.** Педагогика и логика / Г. Щедровицкий, В. Розин, Н. Алексеев, Н. Непомнящая. – М. : Просвещение, 1993. – 410 с.
5. **Щербань П. М.** Активні методи підготовки майбутніх учителів / П. М. Щербань. – К. : Знання, 1988. – 48 с.

Надійшла до редколегії 28.05.10

УДК: 811.161.2'23 + 811.161.2'373.4

О. Г. Хаджиоглова

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ ЯК ЗАСІБ ВИЯВЛЕННЯ СТРУКТУРИ КАТЕГОРІЇ

Викладено результати психолінгвістичного експерименту, скерованого на виявлення змісту, структури та прототипів категорії «музичні інструменти» у концептосфері пересічних носіїв української мови. В ролі респондентів виступила 81 особа – студенти немусичних спеціальностей. Результати експерименту дозволяють твердити, що в центрі категорії «музичні інструменти» знаходяться скрипка, гітара, фортепіано, сопілка та барабани.

Ключові слова: психолінгвістичний експеримент, категорія, прототип, ядро, периферія, музичні інструменти.

Изложены результаты психолингвистического эксперимента, направленного на раскрытие содержания, структуры и прототипов категории «музыкальные инструменты» в концептосфере среднестатистических носителей украинского языка. В роли респондентов выступила 81 особа – студенти немусыкальных специальностей. Результаты эксперимента позволяют утверждать, что в центре категории «музыкальные инструменты» находятся скрипка, гитара, фортепиано, сопилка и барабаны.

Ключевые слова: психолингвистический эксперимент, категория, прототип, ядро, периферия, музыкальные инструменты.

The article presents results of a psycholinguistic experiment. The experiment was conducted with the purpose to figure out the meanings, structure and prototypes of the category «musical instruments» in the conceptosphere of ordinary speakers of Ukrainian language. 81 University student whose major is not music took part in the experiment. Judging by the form the results of the experiment we can state that violin, guitar, piano, Ukrainian pipe and drums are situated in the center of the category «musical instruments».

Key words: psycholinguistic experiment, category, prototype, nucleus, periphery, musical instruments.

Постановка проблеми. Значна кількість сучасних лінгвістичних досліджень скерована на розуміння сутності людського мислення та пізнання. Мова є відобра-

женням усіх процесів, що відбуваються в свідомості людини. Споконвіку людству було притаманно певним чином називати всі оточуючі предмети, явища та процеси. Класифікація та впорядкування навколишнього світу в свідомості людини є фундаментальною функцією мозку. Процеси категоризації завжди були невід'ємною складовою життя усіх людських істот. Досліджувати ці процеси намагалися протягом багатьох століть. Однією із найдавніших праць, що збереглися до нашого часу, є «Категорії» Аристотеля. Античний філософ вважав, що один об'єкт зовнішнього світу може належати лише до однієї категорії, оскільки границі категорії є чітко окресленими та не можуть перетинатися [1]. Таке бачення категорії панувало в науковій парадигмі до ХХ століття. Сучасним науковцям, піонером серед яких є американський психолог Е. Рош, вдалося довести, що категорія – не таке примітивне утворення, яким його бачив Аристотель. Е. Рош була однією з тих, хто замислився над тим, що іноді досить складно віднести певний об'єкт лише до однієї категорії. Вона за допомогою експериментів показала, що аристотелівська традиція не відповідає психологічній реальності та вперше представила деякі категорії як структури, в яких задані відношення між центром та периферією [3]. Зазначимо, що Е. Рош була однією з перших дослідників, хто в структурі категорії почав виділяти найтипівіших та найменш типових її представників, тобто ввела поняття прототипу категорії.

Аналіз досліджень і публікацій. Дж. Тейлор характеризує прототиповість як репрезентативність чи типовість, тобто на його думку, прототип – найтипівіший представник категорії, він найяскравіше репрезентує її у свідомості носіїв мови; при цьому прототип є еталоном для інших членів категорії [4]. Представники різних лінгвістичних шкіл розглядали поняття прототипу. Поміж ними Г. Пантам, Дж. Лакофф [2], У. Лабов, Л. Віттгенштайн, А. Вежбицька, Р. Гжегорчикова та інші. Усі вони намагалися запропонувати власні підходи до вивчення процесів категоризації. Експериментальне виявлення способів категоризації об'єктів позамовного світу в свідомості мовців є актуальним питанням сучасної психолінгвістики. Певна кількість категорій (кольори, меблі, фрукти, спорт, птахи) вже була досліджена таким чином. Цікавими є культурно марковані категорії, оскільки при зіставленні структури тієї ж категорії у різних мовах виявляється набір характерних ознак, які допомагають носіям певної мови здійснювати процес категоризації. Категорія «музичні інструменти» присутня у всіх культурах, тому її дослідження становить неабиякий інтерес.

Метою статті є опис експерименту, скерованого на встановлення структури категорії «музичні інструменти» в свідомості українських студентів немусичного профілю, викладення методики та результатів проведеного нами дослідження.

Для визначення структури категорії «музичні інструменти» в концептосфері українських студентів немусичного профілю у жовтні 2009 року ми провели психолінгвістичний експеримент. У ньому взяли участь респонденти віком 17–21 років – студенти фізичного факультету Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Із 81 опитаних студентів було 43 особи чоловічої статі і 38 – жіночої.

Експеримент складався з трьох блоків. У першому блоці респондентам вголос зачитувалися запитання-ситуації, а відповіді передбачали вільне відтворення назв музичних інструментів. Зауважимо, що під час ходу усього експерименту опитувані не мали списку інструментів, з якого потрібно було обирати правильні відповіді – усі назви були відтворені з пам'яті. Для відповіді на кожне з запитань першого блоку було дано різну кількість часу: від 10 секунд у випадку, коли потрібно було вказати один інструмент, і 60 секунд у випадку, коли респонденти вписували кілька назв музичних інструментів (максимальна кількість – 12 інструментів).

Перейдімо до аналізу завдань та результатів першого блоку експерименту. Запитання подаємо у такому порядку, в якому вони задавалися під час експерименту.

Перше звучало так: *Антон Чехов у своєму оповіданні «Лошадиная фамилия» описав випадок, коли одна людина забула прізвище іншої, але пам'ятала, що те прізвище викликає певні асоціації з конем. Усі оточуючі намагалися допомогти йому згадати прізвище; в кожного з них з'явилися різні версії типу «Конявський», «Лошадников», «Табунов», «Копытин», «Жеребовский» тощо. Усі ці варіанти були хибні, оскільки прізвище, яке потрібно було згадати, – «Овсов». Завдання: придумайте, будь ласка, декілька «музичних» прізвищ, у основі яких були б назви музичних інструментів.* Для відповіді на поставлене запитання респондентам було дано 60 секунд. Ми припускали, що відповіді міститимуть назви досить добре знаних музичних інструментів, при цьому сподівалися, що вдасться прослідкувати, які суфікси будуть використані при творенні «музичних» прізвищ – українські чи якісь інші (російські, наприклад). Результати відповідей на це запитання показали, що для утворення «музичних» прізвищ респонденти найчастіше використовують такі два інструменти: скрипка (32 % від загальної кількості відповідей), гітара (13,4 %). З назвами цих інструментів бути утворені такі прізвища: *Скрипчук, Скрипка, Скрипник, Скрипальський, Скрипніченко* і т. ін. Зауважимо, що репертуар варіацій прізвища з основою *скрип-* серед респондентів жіночої статі був значно різноманітнішим, аніж у респондентів-чоловіків. З основою *гітар-* були утворені такі прізвища: *Гітаренко, Гітарець, Гітарин, Гітарист, Гітаров* тощо. Прізвища з основою *баян-* та *барабан-* зустрічалися ще рідше: лише 9 % респондентів використали *баян-* при творенні прізвищ: *Баяніст, Баянов, Баянський, Баянович*, і 8,5 % опитаних створили прізвища з основою *барабан-*: *Барабаненко, Барабанов, Барабанський* тощо. Фортепіано (6 %) та сопілка (6,3 %) завершують список найчастотніших музичних інструментів у відповідях на перше запитання. З цими основами були утворені такі прізвища: *Фортепіанов, Піанський, Фортеп'янюк, Піанінов* та інші. Найрідше (1–2 рази) у відповідях можна було зустріти основи *домр-* (домра), *лютн-* (лютня), *бас-* (бас), *арф-* (арфа), *тромбон-* (тромбон), *віолончель-* (віолончель), *цимбал-* (цимбали) тощо. Результати відповідей на це запитання показали, що домінантними суфіксами, використаними для творення «музичних» прізвищ, є українські словотворчі суфікси *-енк(о), -ськ(ий), -ець, -ич, -ук* і т. п., хоча також траплялися і російські: *-ин* і *-ов*.

Друге запитання було сформульоване так: *Андрія віддають до музичної школи. На якому інструменті, на Вашу думку, він гратиме?* Для відповіді на це запитання було дано 10 секунд. Цього часу, як показав досвід, достатньо для того, аби вписати у бланк відповідей назву одного музичного інструмента. Припускалося, що при відповіді на це запитання чоловіча частина респондентів вкаже саме ті музичні інструменти, які, на думку студентів-чоловіків, більшою мірою пасують для хлопців, ніж для дівчат, зокрема, такі інструменти, на яких самі респонденти-хлопці могли чи хотіли б грати (наявність прихованих стереотипних ознак). Стосовно жіночої частини опитаних, то припускали, що студентки вкажуть саме ті інструменти, які вони, своєю чергою, вважають найбільш «чоловічими», і їх відповіді презентуватимуть «погляд збоку», що буде виявом не автостереотипу (як у випадку із чоловічою аудиторією), а стереотипних уявлень жінок про чоловічі музичні інструменти. Близько 29 % респондентів вважають, що найбільш ймовірно, що Андрій гратиме на гітарі; 19,5 % опитаних уявили хлопчика-сопілкаря і 18,3 % «посадили» його за фортепіано. Скрипку обрало 14,6 % студентів. Наведені дані показують, що і чоловіча, і жіноча частина респондентів вважають гітару таким музичним інструментом, на якому швидше за все міг би грати хлопчик Андрій, тобто гітара є найтипівшим об'єктом підкатегорії «чоловічі музичні інструменти».

Третє запитання було скероване на виявлення музичних інструментів, які, на думку студентів, можуть бути потрібними на локальному рівні: *У нашому місті будують фабрику, де будуть виготовляти музичні інструменти. Які, на Вашу думку, інструменти там виготовлятимуть?* Для відповіді на це запитання студентам було дано 20 секунд. Оскільки експеримент проводився в м. Луцьку, припускаємо, що респонденти «будували» уявну фабрику саме тут. У відповідях найчастіше траплялися назви гітари (24%), скрипки (14,6%), сопілки (12,7%), фортепіано (12,3%) та барабанів (11,8%). Найрідше називали трубу (0,5%), фагот (0,5%), кобзу (0,9%), орган (0,9%), балалайку (1,9%) та деякі інші.

Четверте запитання першого блоку було схоже на перше. Але у ньому студентам потрібно було утворити не прізвища, а імена. І часу цього разу було дано не 60, а 30 секунд. *Молода письменниця Ольга Нота написала оповідання для дітей під назвою «Музична галявина». Ім'я головного персонажа є назвою музичного інструмента. Як, на Вашу думку, звати головного персонажа?* Найпопулярнішим іменем виявилось ім'я з основою на скрип- (33%): *Скрипка, Скрипалко, Скрипочко* тощо. Дещо нижчий індекс частотності має сопілка (16,4%). Цікаво, що чоловіча частина опитаних віддала більше голосів за сопілку, аніж жіноча (пор. 22% і 9,7%). Барабан та баян були взяті за основу імен казкового героя у 9% випадків для кожного інструмента.

П'яте запитання звучало так: *Уявіть, що Вам доручили зібрати оркестр. Кількість та склад учасників обираєте лише Ви. Це може бути донині небачений оркестр, але грати у ньому можуть тільки на музичних інструментах. Якими будуть 5 найважливіших інструментів Вашого оркестру?* Для відповіді на подане запитання респонденти мали 20 секунд. Результати показали, що найбільша кількість опитаних залучили б до своїх оркестрів фортепіано (17%), гітару (15,2%), скрипку (14,5%), барабани (14%), сопілку (9%) та саксофон (6,5%). Робимо висновок, що студенти вважають саме ці інструменти найпопулярнішими оркестровими інструментами. Найнижча частотність у волинки (0,2%), кобзи (0,2%), тромбона (0,5%) та органа (0,5%).

Шосте запитання скероване на виявлення найтипівішого чоловічого музичного інструмента і звучить так: *Моя мама закохалася в тата, бо він гарно грав на ... На якому інструменті грав мій тато?* Оскільки респондентам потрібно було назвати лише один інструмент, то для цього їм було дано лише 10 секунд. У відповідях найчастіше зустрічалася гітара (62%). Решта відповідей містили назви інших інструментів, але індекс їх частотності є значно нижчим: фортепіано (8%), скрипка (7%), труба (3,4%), сопілка та баян (по 2,3%). Бачимо, що прототипом підкатегорії «чоловічі музичні інструменти» є гітара. Цей результат узгоджується з відповідями на запитання № 2 про Андрійка.

Для відповіді на сьоме запитання *«На міжнародний музичний конкурс було подано 100 заявок. На яких інструментах грає більшість конкурсантів?»* респондентам було дано 20 секунд. Виявилось, що, на думку опитаних, найбільша кількість конкурсантів гратиме на гітарах (26%), скрипках (24,5%) та фортепіано (19,6%). Решта музичних інструментів характеризуються досить низьким рівнем згадування: барабани та баян (по 6,2%), акордеон (5%), сопілка (4%), саксофон та труба (по 3%), бандура (2,7%) та віолончель (0,4%). Оскільки в запитанні йшлося саме про міжнародний конкурс, то відповіді ілюструють погляд опитаних на інструменти, популярні у всьому світі (а не, скажімо, в Луцьку, як у питанні про фабрику), тобто у цьому випадку відсутня прив'язка до конкретного місця поширення інструментів.

Восьме запитання схоже на попереднє, але в ньому потрібно було вказати лише один музичний інструмент: *Людству вдалося встановити контакт із позаземни-*

ми цивілізаціями. Земляни запросили нових друзів у гості. Для презентації культури Землі було обрано одного музиканта. На якому інструменті він гратиме? Для відповіді було дано 10 секунд. На першому місці опинилась скрипка (30 %), наступну позицію посіло фортепіано (26 %). Згадані також сопілка (8,6 %) та гітара (6 %).

Дев'яте запитання було зорієнтоване на виявлення набору інструментів, популярних для навчання дітей: *Меценати вирішили подарувати музичній школі інструменти. Коли почали розвантажувати привезені подарунки, виявилось, що багато інструментів однакові. Яких інструментів виявилось найбільше?* Для відповіді на нього респондентам було дано 20 секунд. В анкетах були згадані гітари (26,7 %), сопілки (22 %) та скрипки (20,6 %). Найменше траплялися балалайка, саксофон (по 0,8 %), віолончель (1,5 %) та гармонія (2,3 %).

Десяте запитання скероване на виявлення прототипових об'єктів підкатегорії «жіночі музичні інструменти»: *Десятирічна Марійка щойно повернулася із концерту, де вона почула та побачила багато музичних інструментів. Вдома вона сказала батькам, що хоче грати на... На якому інструменті хоче грати дівчинка?* Для відповіді опитуваним було дано 10 секунд, оскільки назвати потрібно було лише один музичний інструмент. Найчастотнішими виявилися скрипка (35 %) та фортепіано (28 %). Рідше траплялися гітара (11 %), барабан (6 %), бандура (5 %). Зазначимо, що лише серед представників чоловічої аудиторії зустрічалися духові інструменти, хоча їх частотність не була високою: саксофон (2,4 %), труба, кларнет (по 1,2 %). Бачимо, що згідно з відповідями на це запитання, найбільш «жіночими» інструментами є скрипка та фортепіано.

Наступне завдання було скероване на виявлення не лише прототипових об'єктів категорії «музичні інструменти», а й складників периферійної зони: *Студенти 4 курсу проходили тест на рівень IQ. Найвищий бал отримав студент, який розпізнав 12 видів риб і 12 музичних інструментів. Які інструменти розпізнав студент?* Для відповіді на це запитання було дано 30 секунд. Опитувані повинні були поставити себе на місце уявного студента, який розпізнавав 12 музичних інструментів, і подумати, які інструменти були б ними розпізнані. При постановці цього питання ми навмисне не специфікували, що саме: звук чи зображення інструмента потрібно було розпізнати. Таким чином ми спонукали студентів до формування узагальненого образу об'єктів, які називаємо музичними інструментами. Припускалося, що студенти пригадають не лише інструменти, які чітко відображені у їхній концептосфері, а й такі, з якими вони досить рідко мають справу в повсякденному житті. Найчастіше називалися фортепіано (14,6 %), гітара (10,3 %), скрипка (9,7 %), сопілка (9,2 %) та барабани (8,5 %). Далі від ядра категорії знаходяться баян (6,4 %), саксофон (5,6 %), бандура, флейта (по 4,3 %), труба, акордеон (по 4 %). У відповідях траплялися також: віолончель (3,4 %), арфа (3 %), балалайка (2,6 %), контрабас (2,4 %), орган (2,1 %), гармонія (1,9 %), волинка (1,3 %), трембіта (1 %), кларнет (0,6 %), гобой, трикутник, бубон (по 0,5 %), цимбали та дзвіночки (по 0,3 %), туба, фагот, дрімба та гусла (по 0,2 %), мандоліна, тарілки, банджо, лютня, там-там та домра (по 0,1 %).

Дванадцяте запитання було сформульоване таким чином, аби респонденти назвали 5 музичних інструментів, які можна було б віднести до центру категорії: *Художник-абстракціоніст намалював картину і підписав наступним чином: «Характер ліній, форм і колорит відповідають зображенням 5-ти інструментам.» Які інструменти він зобразив?* Для відповіді було дано 20 секунд. Найчастотнішими виявилися скрипка (19 %), гітара (18 %), сопілка (10,6 %), фортепіано (7,5 %) та саксофон (5,6 %). Цікаво, що саксофон значно частіше називали особи чоловічої статі: 7,6 % відповідей у чоловіків та 3,4 % – у жінок. Припускаємо, що духові інструменти краще відображені в концептосфері осіб чоловічої статі, свідченням чого

є випадки, коли духові інструменти траплялися лише в чоловічих анкетах, хоча і з невеликою частотністю.

Наступне запитання акцентує увагу на підкатегорії «жіночі музичні інструменти»: *Наталку віддають до музичної школи. На якому інструменті, швидше за все, вона гратиме?* Респонденти мали 10 секунд і повинні були назвати лише 1 музичний інструмент. Ми передбачали, що відповіді на це запитання повинні були б узгоджуватися з відповідями на запитання № 10 про дівчинку, яка повернулася з концерту, де найчастотнішими виявилися скрипка та фортепіано. І це справді так. Частотність скрипки у відповідях – 43 %, а фортепіано – 29,3 %. Інструментом, найбільш наближеним до ядра досліджуваної під категорії, є сопілка (8,5 %). Гітара, яка, до речі, з'являється у відповідях лише представників чоловічої статі, має частотність 6 % від загальної кількості відповідей. Це свідчить про те, що чоловіки, на відміну від жінок-респонденток, бачать у руках у Наталки гітару. Бандура та баян посіли однакове місце в підкатегорії жіночих інструментів. Їх частотність – 3,6 % для кожного.

Чотирнадцяте запитання було побудоване так, щоб виявити найпопулярніші та найменш популярні музичні інструменти для навчання: *У класі навчаються учні, більшість яких відвідує музичну школу. Який музичний інструмент, на Вашу думку, є серед них найпопулярнішим, а які інструменти є менш популярними?* Опитувані мали 20 секунд, аби визначити найменш та найбільш популярний інструмент. Найпопулярнішими виявилися: гітара (38 %), фортепіано (30 %) та скрипка (22,2 %). Серед інструментів, які опитувані вважають найменш популярними серед дітей, виявлено такі: баян (14,4 %), труба (9,6 %), бандура, барабан та сопілка (по 8,4 %). Акордеон, саксофон, рояль та контрабас також є досить непопулярними, про що свідчать відповіді опитаних: по 4,8 % для кожного інструмента. Можемо припустити, що саме ці інструменти потрапили до набору непопулярних не тому, що вони не є яскраво відображеними в концептосфері студентів і досить знаними для них, а через те, що складно уявити дитину шкільного віку, наприклад, з контрабасом чи саксофоном. Це припущення вимагає дослідження – психологія сприйняття та стереотипізація дійсності становить інтерес для подальших досліджень.

П'ятнадцяте запитання – це перефразоване запитання про музичні інструменти, що були подаровані школі (див. запитання 9). Цікаво було перевірити, чи будуть збігатися відповіді в обох випадках. Найчастіше траплялися скрипка (17,5 %), гітара (17 %), фортепіано (14 %) та барабан (10 %). Припускаємо, що саме ці музичні інструменти можуть вважатися досить популярними для навчання. Нижчу частотність мають баян (7,8 %) та сопілка (7 %). Зауважимо, що у відповідях на дев'яте запитання найпопулярнішими стали не лише скрипка і гітара, а ще й сопілка, а баян (і барабан, інструмент, який зустрічався і у відповідях на запитання 15) належать радше до зони, наближеної до ядра категорії, а не до її прототипових об'єктів.

Наступне запитання схоже на запитання про малюнок художника (див. запитання 12): *У конкурсі малюнка на асфальті беруть участь 50 дітей. Завданням було намалювати музичні інструменти. В результаті конкурсу журі виявило, що найчастіше серед малюнків зустрічалися... Які інструменти зустрічалися найчастіше?* Відповіді показали, що респонденти уявляють гітару (23,6 %), скрипку (20,3 %), барабан (15 %) та сопілку (10 %) найчастіше. Зазначимо, що 17 % жіночої частини опитаних вважають, що діти намалюють сопілку, тоді як до такої відповіді схилиються лише 10,6 % чоловіків. Нижчий рівень частотності у фортепіано – лише 8,5 % від загальної кількості відповідей. Можна припустити, що, на думку опитаних, цей інструмент не був би намальований більшістю уявних дітей-конкурсантів, оскільки зовнішній вигляд фортепіано не є зрозумілим для сприйняття дитини, на відміну від гітари, скрипки, сопілки та барабана, які мають значно

виразнішу форму. Результати відповідей на це питання узгоджуються з відповідями на запитання 12.

Для визначення прототиповних об'єктів категорії «музичні інструменти» було задане запитання № 17: *На запит «музичний інструмент» у пошукових системах в Інтернеті найчастіше виводяться картинки з... Які інструменти з'являються найчастіше?* Респондентам було дано 20 секунд. На їхню думку, пошукові системи запропонують зображення гітари (32 %), скрипки (27 %), фортепіано та барабана (11 %). Найрідше у відповідях зустрічалися сопілка, гармонія, кобза (по 0,5 %), труба, баян, флейта (по 1 %), арфа (1,6 %) та саксофон (3,2 % опитаних).

Відповіді на вісімнадцяте запитання першого блоку передбачали виявлення не лише прототиповних, а й маргінальних об'єктів категорії «музичні інструменти»: *Пеппі Довганюха розказала своїм друзям, що її тато вмів грати на семи музичних інструментах. Як Ви думаєте, на яких саме?* Оскільки респондентам потрібно було назвати чітко визначену кількість інструментів, для відповіді їм було дано 30 секунд. Найчастотнішими виявилися інструменти, про прототиповість або наближеність до центральної зони категорії яких свідчать результати відповідей на попередні запитання: фортепіано (14,8 %), скрипка та гітара (по 13,3 % для кожного інструмента), барабан (11,3 %), сопілка (10,6 %). Нижчу частотність має баян (6,6 %). Зазначимо, що 8,3 % жіночої частини опитаних і лише 4,9 % чоловіків вважають, що тато Пеппі гратиме на баяні. Цікава ситуація і з саксофоном, який в загальній кількості відповідей має індекс 6,6 %, а гендерний розподіл такий: 1,9 % в респондентів жіночої статі і 7 % – у чоловічої. Кілька інструментів згадувалися недостатньо часто, що не дозволяє віднести їх до центральної зони досліджуваної категорії: флейта (6 %), труба (3,5 %), орган (3 %), акордеон, гармонія (по 2,7 %), віолончель, бандура (по 2,5 %), контрабас (1,4 %), губна гармонія (0,8 %), кобза, кларнет, бубон (0,6 %), цимбали, трикутник, волинка (по 0,4 %). Згадування деяких музичних інструментів, таких як ліра, фагот, домра, трембіта та інших, було одиничним (по 0,2 %), тому не беремо їх до уваги.

Дев'ятнадцяте запитання звучало так: *Зла фея зачаклувала місто і всі люди поринули у міцний сон. Мешканців міста розбудить лише гра на... На якому інструменті, на Вашу думку, потрібно заграти?* Оскільки потрібно було назвати лише один музичний інструмент, то для виконання завдання респондентам було дано 10 секунд. На думку опитаних, мешканців казкового міста розбудять: сопілка (33,7 %), барабан (29 %) та скрипка (11,6 %). Решта інструментів, які траплялися у відповідях, мають значно нижчий індекс частотності: гітара (5,8 %), арфа (4,6 %), флейта, орган (по 3,5 %), труба (2,3 %) та баян, балалайка, волинка, трикутник (по 1,2 %).

Останнє запитання першого блоку експерименту мало на меті визначити музичні інструменти, звучання яких, на думку респондентів, є знаним і яскраво представленим в їх концептосферах. *Студенти беруть участь в експерименті на розпізнання звучання музичних інструментів. Звуки яких інструментів будуть розпізнані найкраще?* Завдання третього блоку експерименту призначені для того, щоб виявити, як респонденти розпізнають звучання інструментів. Нам було цікаво довідатися, чи узгоджуються їх уявлення про себе з реальними результатами. Виявилось, що студенти думають, що добре розпізнають звучання барабанів (17,6 %), гітари (17,3 %), скрипки (16,7 %), фортепіано (12,7 %) та сопілки (10,9 %). Решта музичних інструментів мають значно нижчий рівень згадування: баян (5,8 %), орган, саксофон (по 2,6 %), акордеон (2,3 %), труба (1,7 %), контрабас, волинка (по 0,9 %), віолончель, арфа, трикутник, тарілки, гобой, балалайка (по 0,6 %), гармонія, губна гармонія, цимбали, кларнет, кобза, бандура (по 0,3 %).

Другий блок психолінгвістичного експерименту містив зображення 40 різних музичних інструментів, кожне з яких було показане респондентам протягом 10 се-

кунд. Метою цього завдання було виявити, чи розпізнають респонденти зображення інструментів, чи знають вони їх назви, і чи збігаються назви та частота згадок інструментів, які були названі студентами при вільному відтворенні (блок 1), із назвами розпізнаних зображень інструментів у другому блоці. Подаємо список назв музичних інструментів, зображення яких потрібно було розпізнати: рояль, орган, клавесин, баян, акордеон, гармонія, шейкер, маракаси, перкусійні інструменти (конга, бонго), барабанна установка, литаври, ксилофон, цимбали, колісна ліра, кобза, бандура, арфа, скрипка, віолончель, контрабас, гітара, саз, балалайка, ситара, свищик, дрімба, губна гармонія, сопілка, най (ребро), трембіта, волинка, флейта, кларнет, гобой, фагот, саксофон, труба, тромбон, валторна, туба. Правильно були розпізнані: гітара (98,7 %), скрипка (96,3 %), сопілка (93,8 %), арфа, губна гармонія, саксофон (по 86 %), барабанна установка (84 %), баян (79 %), волинка (75 %), трембіта (74 %), гармонія (70,4 %), балалайка (69 %), свищик (66 %), орган (61,7 %), флейта (54 %), акордеон (53 %). Зовнішній вигляд цих інструментів може вважатися найкраще знаним серед опитаних, тому за ознакою «зовнішній вигляд» їх можна віднести до центральної зони категорії «музичні інструменти». Далі від центру знаходяться: кобза, контрабас (по 43 %), віолончель (39 %), рояль (38,3 %), маракаси (37 %), бандура (33 %), перкусія (19,7 %) та цимбали (14,8 %). Спостерігаємо різкий відсотковий спад розпізнаваності таких інструментів: тромбон (11 %), гобой (10 %), саз, ситара, дрімба, ребро (по 4,9 %), ксилофон, гобой, фагот, туба (по 2,5 %), шейкер, литаври (по 1,2 %). Були й такі інструменти, зображення яких не розпізнав жоден респондент. Це клавесин, колісна ліра та валторна. Це свідчить або про те, що зображення цих інструментів не є добре відображені в їх концептосферах, або ж студенти бачили ці об'єкти, але не знають їхніх назв.

Третій блок експерименту складався з 36 аудіозаписів тривалістю 10–17 секунд. Записи являли собою уривки соло, виконаних на певному музичному інструменті. Респондентам потрібно було розпізнати звучання музичних інструментів. Метою цього завдання було визначити, якою мірою респонденти розпізнають звучання музичних інструментів, чи корелює розпізнання зображення музичних інструментів з їх звучанням, і як узгоджуються ці результати з результатами першого блоку. Перед прослуховуванням ми попередили, що кілька записів містять звучання того самого інструменту, але такі повтори траплялися не більше двох разів. Інструментів, які звучали двічі, було 5, і уривки були взяті з різних музичних творів. Двічі звучали гітара, скрипка, флейта, труба та саксофон. Цікаво, що респонденти не завжди однаково правильно розпізнавали ці інструменти: гітара (70 % та 80 %), скрипка (95 % в обох випадках), труба (59 % і 18 %), саксофон (56,8 % і 70 %), флейта (23 % й 17 %). Бачимо, що порівняно з рештою інструментів, звучання труби та флейти було найгірше розпізнане. Далі будемо подавати середнє арифметичне від двох показників. Наведімо загальні результати розпізнання звучання музичних інструментів: скрипка (95 %), орган (86 %), фортепіано (81 %), трембіта, сопілка (по 80 %), гітара (75 %), саксофон (63,4 %), арфа (45,7 %), труба (38,5 %), кобза, гармонія (по 32 %), барабан (26 %), контрабас (23 %), віолончель (21 %), флейта (20 %), акордеон (19,7 %), бандура (12 %), баян, дрімба (по 11 %), тромбон (8,6 %), кларнет (6 %), литаври, ребро (по 2,5 %), туба, клавесин, перкусія (по 1,2 %). Звучання гобоя, колісної ліри та металофона не було правильно розпізнане жодним студентом. Цікаво зазначити, що виявилось 12 музичних інструментів, які респонденти часто плутали з іншими, схожими за звучанням. Наприклад, звучання акордеона часто називали звучанням баяна (пор. 19,7 % правильних відповідей і 71,6 % – неправильних), бандуру називали кобзою у 24,7 % випадків, баян акордеоном – у 40 % випадків, кобзу бандурою назвало 7,4 % опитаних, ребро сопілкою назвали 80 % студентів. Контрабас назвали бас-гітарою 27 % опитаних, гармонію баяном –

38 %, металофон ксилофоном – 4,9 %, колісну ліру волинкою назвали 76 % респондентів, а гобой скрипкою назвали 24,7 % опитаних.

Висновки. При збереженні образу музичного інструмента людина використовує різні способи кодування інформації (аудіальний, візуальний та вербальний). Відповідно, наш експеримент було зорієнтовано на виявлення всіх трьох форм фіксації інформації про музичні інструменти. Перший блок – вербальна інформація, другий – візуальна та вербальна, третій – аудіальна та вербальна. При визначенні прототипу категорії «музичні інструменти» ми враховували результати всіх блоків експерименту. Можна припустити, що в свідомості респондентів існує кореляція між усіма трьома формами збереження інформації. Справді, результати першого блоку експерименту показали, що в центрі категорії знаходяться 5 музичних інструментів, назви яких найчастіше відтворюються в пам'яті в тих випадках, коли треба назвати типовий / популярний / частотний музичний інструмент. Це скрипка, гітара, фортепіано, сопілка, барабани. Дві перші позиції посідають скрипка та гітара. Чотири з групи названих інструментів є лідерами другого блоку (візуальна та вербальна інформація): гітара, скрипка, сопілка, барабани. Як бачимо, відсутнє лише фортепіано, що пояснюється тим, що респонденти неправильно ідентифікували рояль, називаючи його словом піаніно (відсутність кореляції між візуальною та вербальною інформацією). Чотири інструменти з тих, що посіли п'ять місць у блоці № 1, виявилися найкраще розпізнаними за звучанням. Це скрипка, фортепіано, гітара, сопілка. Барабани були розпізнані гірше, поступившись органу, трембіті, трубі та іншим інструментам. Важливо, що до ядра категорії потрапила сопілка як специфічний український народний інструмент.

Таким чином, спираючись на дані, отримані в ході трьох частин експерименту, ми можемо стверджувати, що в ядрі категорії «музичні інструменти» знаходяться скрипка, гітара, фортепіано, сопілка та барабани.

Для подальших досліджень вважаємо перспективним порівняння категоризації музичних інструментів у концептосферах різних етнічних спільнот (українців, поляків, росіян тощо), виявлення специфічно національних рис категоризації.

Бібліографічні посилання

1. **Аристотель.** Категории / Аристотель // Режим доступу : <http://lib.ru/POEEAST/ARISTOTEL/kategorii.txt>
2. **Lakoff G.** Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind. / G. Lakoff. – The University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
3. **Rosch E. H.** Human categorization / E. H. Rosch // Advances in crosscultural psychology. – L. : Acad. Press, 1975.
4. **Taylor J. R.** Linguistic categorization / J. R. Taylor. – Oxford University Press. – 1995. – 312 p.

Надійшла до редколегії 04.06.10